

VÍT VLNAS

Novokřtění v Münsteru

KNIŽNICE
D Ě J I N
A SOUČASNOSTI

1. Bludné cesty proroků

Odpověděl Ježíš: Amen amen pravím tobě: Nenarodí-li se kdo z vody a z Ducha, nemůže vjíti do království Božího.

Jan 3. 5*

Svět se málokdy jevil svým obyvatelům jako ideální místo pro život. Tehdy, v první polovině 16. století, však i lidé moudří dospěli k závěru, že zestárlý svět šlív a že konec všech dnů je nedaleko. Olovené mraky apokalypsy visely nízko nad zemí a mnohým se zdálo, že již slyší andělské trouby volající živé i mrtvé k poslednímu soudu. Hranice mezi skutečností a představami mizely, neboť do reálného světa se často promítaly sugestivní obrazy pekelných hrůz, předváděné v dílech tehdejšího výtvarného umění i na jevištích divadel. Augustiniánský mnich Martin Luther se dlouze, bolestně, leč nevratně rozcházel s obecnou církví a snaha dosáhnout spásy v hodině dvanácté dodávala na nesmiřitelnosti jeho přívržencům. Pověry a modloslužebnictví naplnily podle nich pohár Boží trpělivosti po okraj a Všemohoucí nemůže než ztrestat hříšné lidstvo, které by v něj jinak přestalo věřit. „A za takového stavu věci“, píše Luther, „nemám jiné posily ani jiné naděje nežli té, že poslední den je nablízku. Neboť věci jsou dohnány do takové krajnosti, že Bůh to již nebude moci déle vystát.“ Reformátor byl přesvědčen, že už jeho vlastní generace či alespoň nejbližší z nadcházejících pokolení spatří otevřená nebesa a dožije se dne příchodu svrchovaného Soudece:

Pochválen budiž Bůh, který nás poučil, že po tomto dni máme vzdychat a netrpělivě jej očekávat! Za doby papežství na něj celý svět pomýšlel jen s hrůzou, jak o tom svědčí hymnus, který jsme zpívali v kostele: „Dies irae, dies illa“. Doufám, že tento den není daleko a že ho za našeho života uhlídáme.

Řadě současníků připadaly i takovéto vize příliš neurčité. Věnovali proto velké úsilí tomu, aby ze spisů církevních otců a z dat rozptýlených mezi řádky biblických proroctví vypočítali

*Veškeré biblické citáty jsou uváděny podle kralického překladu ve vydání z roku 1613.

přesné datum soudného dne. Jejich výsledky se samozřejmě lišily, navzájem se však shodovaly v přesvědčení, že konec dějin stojí za dveřmi. Rakouský novokřtěnecký mystik Hans Hut očekával druhý příchod Kristův během dvaadvaceti měsíců. Jistý francouzský kanovník roku 1548 spočítal, že do chvíle budoucí obnovy či zániku tohoto světa zbývají pouhé 234 dny. Neopomněl tudíž vyzvat všechny „stavitele paláců, věží a hradů“, aby zanechali svého díla a dali se raději na pokání, neboť veškeré lidské úsilí není než marnou poštilostí tváří v tvář nadcházejícímu soudu.

Zdálo se, že historické události dávají podobným úvahám za pravdu, jelikož skutečnost v mnohém předčila i děsivé obrazy Dürerovy *Apokalypsy*. Neúroda, epidemie, hladomory, živelné pohromy, to vše provázelo lidstvo po staletí. Nyní však jednota křesťanstva patřila minulosti a byli teologové, kteří tvrdili, že od časů velkého schizmatu nevstoupila jediná duše do ráje. Turci, považovaní Lutherem (a nejen jím) za předvoj armád Antikristových, budili hrůzu i v zemích, do nichž noha osmanského ozbrojence nikdy nevkrčila. Během jediného desetiletí stačili muslimové dobýt Bělehrad i Budín, v bitvě u Moháče rozprášili křesťanskou armádu a vzápětí stanuli poprvé před branami Vídně. „Neboť [prorok] Daniel praví, že po vpádu Turků má následovat soud a peklo!“, volal tehdy Martin Luther ve svém plamenném kázání.

Podníceni nadějemi, jež přinášelo reformní učení, povstali v Německu nejprve říšští rytíři a po nich zbídačelí sedláci. Ozbrojené houfy rolníků táhly krajem a trasy těchto bludných cest vyznačovala nelítostná krutost a krvavá brutalita jak povstalců, tak jejich protivníků. Roku 1527 vydrancovala císařská vojska Řím, hlavní město křesťanstva a sídlo papeže. Současníky ohromila bezohlednost a přímo rouhačství, s nímž se dobyvatelé – protestanté i katolíci – obraceli proti všem symbolům římské víry. Očitý svědek napsal:

V Římě se veřejně páchaly všechny hříchy, simonie, sodomie, idolatrie, pokrytectví, podvod. Právem můžeme věřit, že to, co se děje, se nestalo náhodou, ale z vůle Boží.

Potřebu hlubokých změn si uvědomovali nejen přívrženci reformace, ale i mnozí katolíci. Přesto se stále větší množství křesťanů vydávalo hledat spásu mimo půdu apoštolské církve.

Vzápětí po vášnivém Lutherovi, ovlivněném myšlenkami středověkých mystiků, povstali další reformátoři. V Curychu působil vzdělaný humanista Huldrych Zwingli, muž přísný k sobě i k druhým, někdejší vojenský kaplan, jenž v Kristovi spatřoval nejvyššího hejtmana zástupů. Pak přišel ženevský Jan Kalvín a s ním racionální řád prodechnutý vírou v nepochopitelnou dokonalost Stvořitele, leč neúprosný k lidským slabostem.

Stálo ještě mnoho času i krve, než se protestanté stali z proklínaných kacířů respektovanými členy společnosti a než evangelíci a katolíci našli pravidla vzájemného soužití uvnitř římské říše i v hranicích jednotlivých zemí. Jedno však vyznavače všech konfesí spojovalo od samého začátku. Odpor vůči těm, které sice zprvu inspirovala výzva reformace, avšak biblické poselství pochopili příliš doslovně a mravní apely kazatelů příliš opravdově. Tito věřící, zavedení vlastní vírou mimo hranice všech ustavených církví, byli vyháněni, vězněni, topeni a upalováni ve vzácné shodě jak katolíky, tak i zwingliány, luterány a kalvinisty. Na prvním místě pak pátraly úřady světské i duchovní po sektářích, jež označovaly jako novokřtěnce.

Kdo byli novokřtěnci? Odkud přicházeli, jaké bylo jejich učení a proč byli tak nelítostně pronásledováni? Na zdánlivě jednoduché otázky nelze vůbec dát stejně jednoduché odpovědi. V názorech na novokřtěnce se totiž nerozcházejí pouze teologové s historiky, nýbrž mnohdy i dějepisci mezi sebou navzájem. Někteří badatelé v oboru církevních dějin dokonce spatřují v této sektě pokračování tisícileté tradice „disentu“, oné podzemní církve, jež prý kráčela ruku v ruce s církví oficiální již od chvíle, kdy se křesťanství stalo za císaře Konstantina státním náboženstvím. Vlastní název novokřtěnci čili anabaptisté (německy Wiedertäufer) přitom neoznačoval žádné jednotné náboženské hnutí s přesně artikulovanými věroučnými články. Jde o původně hanlivé přízvisko, jež sektářům vtiskli jejich pronásledovatelé. Sami přívrženci „třetí cesty“ německé reformace se mezi sebou označovali prostě jako bratři, vyznavači nebo „praví“ křesťané a svou komunitu nazývali Obcí Kristovou. Dobové úřední prameny naproti tomu vtiskují novokřtěncům jména vyhlášených sekt a nazývají je donatisty či katary, nebo jednoduše jen heretiky. Všechna tato a podobná označení však nevypovídají o ničem jiném, než o tom, že se ana-

baptisté povážlivě odchylovali od učení všech tehdejších církví. Mezi jejich inspirační zdroje skutečně náležely mnohé středověké sekty, kupříkladu valdenští či pauliciáni, zdá se však, že tyto vlivy byly nepřímé a zprostředkované. Většina novokřtěneckých předáků totiž vzešla z lůna římskokatolické církve.

Nejvýraznějším rysem Obce Kristovy byl křest udělovaný jejím dospělým členům. Všechny církve kladly důraz na brzké pokřtění novorozených dětí, jelikož nekřtěnátko nemohla podle obecně sdílené představy dosíci spásy. Anabaptisté naopak tvrdili, že tuto svátost smí přijmout pouze jedinec, který chápe závažnost aktu a může se vyznat ze svých hříchů. Argumenty nalézali v Novém Zákoně, kde se podle nich hovoří jen o křtění dospělých lidí. Přívrženci nového učení proto nejen odmítali nosit své děti ke křtitelnicím, ale sami přijímali druhý křest, jímž se symbolicky rozcházel s vlastní hříšnou minulostí. Vůdce anabaptistů Balthasar Hubmaier prohlásil:

Malé děti není možné křtít. Stejně tak bych mohl pokřtít svého psa či svého osla, nebo třeba obřezávat dívky.

Podle mínění katolických i reformovaných teologů se tímto postojem novokřtěnci dopouštěli smrtelného hříchu. Také odpůrci anabaptistů měli po ruce řadu biblických argumentů a neváhali jich v polemických půtkách využít. Luther byl přesvědčen, že Bůh dokáže vložit dar víry i do duše malého dítěte. „Nechte dítek, a nebraňte jim jít ke mně; nebo takovýchť jest království nebeské“ říká Kristus v Matoušově evangeliu (19. 14). Křest navíc není ničím jiným, než symbolickou obdobou starozákonní obřizky. Ta se také prováděla u malých dětí a z pochopitelné příčiny ji nešlo opakovat podruhé!

Okolnosti donutily Martina Luthera formulovat argumenty proti novokřtěncům velmi záhy. V saském Wittenbergu, první baště německé reformace, se na sklonku roku 1521 objevila skupinka „proroků“, vypuzených krátce předtím z města Cvikova. Nicholas Storch, Thomas Drechsel a Marcus Stuebner byli laikové, původem tkalci, avšak jejich zanícené projevy o bezprostředním následování Písma záhy vzbudily velikou pozornost. Cvikovští volali po zrušení klášterů, odstranění všech soch a obrazů z chrámů a po odstranění dosavadní „papeženecké“ liturgie. Ambiciózní kněz Andreas Karlstadt, radikálnější soupeřník Lutherův, sňal pod vlivem nových proroků svůj ornát, oženil se

*Idealizovaná podoba
augustiniánského mnicha
Martina Luthera
s holubicí Ducha svatého.
Dřevoryt Hanse Baldunga
z v. Grien, 1521.*

a začal veřejně podávat věřícím pod obojí způsobou chleba a vína. Učení kazatelů ze Cvikova, podníčené mimo jiné táborsko-valdenskými vlivy ze sousedních Čech, v sobě již obsahovalo řadu novokřtěneckých prvků. Vedle požadavku nového křtu pro dospělé se tu setkáváme i s odmítnutím vši umělé učenosti a „náležů doktorů“. Písmo napříště měli hlásat laikové čistého srdce, osvětlení milostí Ducha svatého. Nezbytným doplňkem cvikovské ideologie byla vzrušená mileniární a letniční proroctví o brzkém konci světa a novém příchodu Kristově.

Luther tou dobou nebyl ve Wittenbergu. Dlel v ústraní na hradě Wartburgu, kam ho v pravý čas uklidil jeho mocný ochránce, saský kurfiřt Fridrich Moudrý. Znepokojivé zprávy přiměly reformátora k předčasnému návratu. Přestože městská rada naslouchala cvikovským blouznivcům s jistým pochopením a pokoušela se řadu jejich požadavků uskutečnit, vývoj událostí ji posléze předběhl. Dramatické výzvy a apokalyptické předpovědi vyvolaly v život obrazoborecké bouře, živelné útoky vůči řeholníkům a posléze i docela sprosté rabování, zaštitěné chiliastickými hesly.

V březnu 1522 pronesl Luther sérii plamenných kázání proti Cvikovským a jejich wittenberským příznivcům. Vyslovil se

postupně ke všem hlavním bodům, hlásaným těmito podle jeho názoru falešnými proroky. Vášnivě odmítl prosazování nového náboženství cestou světských příkazů a násilí: „Víra se nedá zotročit ani připoutat k určité povinné akci řádem pro všechny závazným.“ Okázal pohrdání obrazy a svátostmi odsoudil reformátor jako známky slabosti ve víře a na základě vlastních zkušeností s bolestnou cestou poznání se vyjádřil velmi skepticky i k údajné božské inspiraci chiliastů:

Vy ještě nevíte, kolik námahy stojí bojovat s ďáblem a přemoci ho, ale já to dobře vím, já jsem s ním ne jednou seděl u stolu, já ho znám a on zná mne.

Vliv Cvikovských ve Wittenbergu se Lutherovi podařilo zlomit, myšlenkové dědictví saských blouznivců však žilo nadále. Naplno se projevilo u dvou kazatelů, kteří se Lutherovi postupně názorově odcizili, totiž u Andrease Karlstadta a Thomase Müntzera. Ne náhodou připojují někteří církevní historikové k těmto dvěma jménům charakteristiku, podle níž šlo o představitele „spirituálního“ proudu raných novokřtěnců, kladoucího důraz na přímou inspiraci z Ducha svatého. Jestliže však Karlstadt nespálil nikdy mosty mezi sebou a Lutherem zcela, pak Müntzer, další z radikálních proroků, neváhal vstoupit s reformátorem do otevřeného konfliktu. Odmítnutí křtu dětí tvořilo u tohoto pozorného posluchače cvikovských blouznivců přirozený doplněk utopistických idejí, v nichž už nešlo o reformu církve, nýbrž v první řadě o zničení stávajícího náboženského a společenského řádu:

Všechny statky budou společné a rozdělovat se budou podle potřeby jednoho každého. Kdokoliv se tomu nepodřídí a neuposlechne varování, lhotejno zda kníže, hrabě či pán, bude stát či oběšen ...

Thomas Müntzer byl ve svém chiliastickém nadšení přesvědčen, že nastolení království Božího na zemi je zapotřebí aktivně napomáhat nesmiřitelným bojem proti všem „bezbožným“, dnes bychom řekli revolučním terorem. V plamenném kázání před saskými knížaty vyzýval roku 1524 svou vrchnost, aby se chopila meče a vykonala akt božské spravedlnosti, jež velí „rozdrtit oltáře modloslužebníků“ (Luther naopak světským vládcům přímo zakazoval „znásilňovat duše, aby věřily tak nebo onak“).

Když se mocní tohoto světa od Müntzera odvrátili, vložil kazatel meč do rukou durynských sedláků. Věřil, že s výbuchem rolnických bouří roku 1525 se přiblížil konec hříšného světa, v němž pouze učení měli monopol na výklad Písma. Nepraví snad Hospodin ústy svého proroka Joela: „I stane se potom, že vyleji Ducha svého na všeliké tělo, a budou prorokovati synové vaši i dcery vaše; starci vaši sny mívati budou, mládenci vaši vidění vídati budou“? (2. 28). Nešlo o žádné papírové proklamace. Osm set Müntzerových „světců“, předvoj bojovníků za tisíciletou říši, vybijelo kláštery, rabovalo domy, páliho a vraždilo, aby tak otevřelo cestu druhému příchodu Krista na svět. Soudce, který přišel, však měl jinou podobu. V krvavé lázni, již přichystali žoldněří selským rebelům u Frankenhauseu, padl Müntzer do zajetí a na popravišti našel tento rázný predikant „s mečem Gedeonovým“ posleze svou smrt. Poděšený doktor Martin Luther napsal toho léta jeden ze svých nejkontroverznějších spisů, totiž provolání „proti loupežným a vražedným rotám sedláků“:

Prožíváme časy tak divné, že si dnes může kníže zasloužit nebe krveprolitím lépe, než jiní modlitbami. (...) Kdokoli tedy můžeš, musíš bíti, všet a zabíjet v okruhu svého panství i v zájmu obecném a nezapomínat, že nad vzbouřence není nic jedovatějšího, škodlivějšího a ďábelštějšího. Vztekloho psa musíš ubít k smrti; nezabiješ-li ho ty, on zničí tebe a s tebou celou zemi.

Müntzer představuje sice nejznámější, ale zdaleka ne jedině pojtíčko mezi hnutím anabaptistů a chmurným příběhem německé selské války. Jestliže doktor Martin hovoří o svazku „krvežíznivých rolníků s vražednými proroky“, naráží tím i na další raně novokřtěnecké ideology, kteří tváří in tvář rolnického povstání s překvapující lehkostí odložili pacifistické přesvědčení, že pomsta a odplata náleží pouze Bohu. Vůdce anabaptistů Balthasar Hubmaier se zřejmě rozhodující měrou podílel na sestavení *Dvanácti artikulů*, programu selské revolty z počátku roku 1525. Konkrétní sociální požadavky tu jsou kombinovány s chiliastickými nadějemi a ovšem také s heretickými proklamacemi všeho druhu. Nový křest se stával mimo jiné oprávněním k pomstě na bezbožných. Když se vlna selské války přivalila po Müntzerově pádu do Švábska, byl to další později vůdčí anabaptista Melchior Hoffman, kdo svými kázáními vyzýval poddané k násilí. Během osmi dnů vzplálo sto sedmdesát devět zámků a dvacet osm klášterů – často

i se svými obyvateli. Desetitisíce sedláků však vzápětí zaplatily smrtí svůj krátký sen o nastolení tisícileté říše božské spravedlnosti. Zdálo se, že trestající žoldněřské rotý jsou vedeny stejnou pomstychtivostí jako předtím vraždící ozbrojení venkované.

Z jižního Německa pronikali „vražední prorokové“ stále častěji do Švýcarska. Curyšský reformátor Huldrych Zwingli nevítal anabaptisty zrovna s otevřenou náručí. Nevadil mu ani tak křest dospělých (byl s ním sám nesouhlasil), jako spíše sociální radikalismus nových heretiků. Mnozí historikové (zvláště ti, kteří se hlásí k současné baptistické církvi) rádi zapomínají na krvavou roli, již sehrály novokřtěnecké ideály během selské války. Podle nich se dějiny anabaptismu jakožto mírumilovného a pacifistického náboženského hnutí začínají dne 21. ledna roku 1525 v Curychu. Tehdy totiž přešli prorokové od slov k činům a jejich vůdce Conrad Grebel vlastnoručně znovu pokřtil bývalého kněze Georga Blaurocka z Churu v domě Felixe Manze, dalšího z předáků sekty. Blaurock poté pokropil vodou jiných patnáct souvěrců. Tito „znovuzrození“ společně zasedli k večeři Páně, chápané ovšem jako připomínka Kristovy oběti, nikoliv jako eucharistický akt.

Historické chvíli předcházely poměrně intenzivní vztahy Conrad Grebela s Thomasem Müntzerem. V dopise z počátku září 1524 se Curyšští jednoznačně postavili za učení durynského radikála, vyslovili mu podporu proti „modloslužebníkovi“ Lutherovi a sami si postěžovali na útlak ze strany zwingliánů. List podepsalo kromě Grebela a Manze ještě „sedm nových mladých Müntzerů proti Lutherovi“. Citovaný dokument tak zrovna nesvědčí o mírumilovných názorech Grebelovy skupinky. Křest v Manzově domě následoval čtyři dny poté, co učený Huldrych Zwingli rozmetal nauku curyšských anabaptistů ve veřejné disputaci na prach. Při tomto velkém a slavném hádání v zasedací síni městské rady reformátor jasně vyložil, proč je druhý křest proti duchu Písma. Není ani tak podstatné, zda Jan Křtitel křtil společně s dospělými věřícími i jejich děti (Zwingli byl přesvědčen, že ano), nýbrž to, že křest v biblickém smyslu může být uskutečněn pouze jednou za život. Na argumenty z evangelií, jimiž řečník podepřel své vývody, nebyli schopni novokřtěnci kvalifikovaně reagovat. Pouze po straně se pak vyjádřili, že Zwingli je horší než papež. Což nic nezměnilo na skutečnosti, že i z dalších disputací, konaných

v březnu a v listopadu téhož roku 1525, vyšel velký curyšský reformátor jako vítěz. Sám však jasnozřivě konstatoval, že zde nejde vůbec o křest, nýbrž o revoltu!

Anabaptisté si tedy vybrali cestu podzemní církve vědomě poté, co neuspěli s obhajobou svého učení na veřejnosti. Vize brzkého příchodu světové apokalypsy se jim od počátku stala – jako tolika věřícím před ním i po nich – zhmotněnou představou a gigantickou projekcí jejich vlastní pomsty nad nevděčným světem, jenž se obrátil zády k jejich proroctvím. Se všemi sektami všech dob sdíleli novokřtění v jádře nepříliš křesťanskou škodolibost: spasení budeme jenom my a jenom my jsme vyvoleni k tomu, abychom přihlíželi, kterak všichni kromě nás budou svrženi do pekel. Francouzský historik Jean Delumeau v této souvislosti napsal:

Jde skutečně o léčku, do níž padli i ti, kdo šíří apokalyptický strach a upřímně věří, že Všemohoucí konečně nastolí spravedlnost. Ale neuvědomují si, že ve skutečnosti touží jen po pomstě; Bůh bude pouhým vykonavatelem. (...) Prorocství a panika jsou tedy spojeny se strachem z jiné bytosti a s nadějí na pomstu utlačované skupiny.

Počínaje rokem 1525 se novokřtěnectví šířilo v jižním Německu, v rakouských zemích a ve Švýcarsku s rychlostí lesního požáru. O Velikonocích téhož roku kněz Balthasar Hubmaier ve Waldshutu poprvé odmítl křtít malé děti (později tak sice činil, ale jen na výslovné naléhání rodičů). Současně začal praktikovat nové křty u dospělých. Ještě během zimy pokropili Grebelovi přívrženci v Curychu a okolí vodou na pětatřicet nových oveček. O formě křtu nepanovala mezi sektáři jednota, nejčastěji však byli „katechumeni“ kropeni či poléváni, nikoliv potápěni do nádrží, neboť takto symbolicky prý uděloval svátost prvním křesťanům i biblický Jan Křtitel. V kostele v Zollikonu u Curychu zastoupil výbušný prorok Blaurock o první únorové neděli cestu knězi, jenž se ubíral k oltáři. „Co jdeš dělat?“, zeptal se ho. „Kázat slovo Boží“, zněla farářova odpověď. „Ty jsi nebyl poslán, abys kázal, já jsem vyvolený“, odušil Blaurock. Načež se postavil na kazatelnu sám a kázal.

Nikoliv tiché večerní pobožnosti v soukromých domech, nýbrž právě takováto veřejná vystoupení strhávala pozornost obyvatel k anabaptistům. Na jedné straně získávala sekta nové věřící, současně ale budila pohoršení a dostávala se do konfliktu s úřady,

Nechte malíčkových přijít ke mně. Obraz Lucase Cranacha st., kolem 1540. Novozákonní téma bylo aktuálně chápáno jako polemika s naukou novokřtěnců.

jejichž pravomoc programově neuznávala. Dějiny tomu chtěly, že o první mučedníky se novokřtěncům nepostaral ani temperamentní Luther, ani žádný z katolických inkvizitorů. Tento primát připadl přísnému Huldrychu Zwinglimu, muži mimořádně zásadovému v otázkách víry, jenž později sám zahynul na bitevním poli s mečem v ruce jako řadový voják reformace. Městská rada v Curychu, o jejíž nestrannosti si není třeba dělat iluze (stála cele pod Zwingliho vlivem), nařídila všem rodičům aby do osmi dní dali řádně pokřtít své děti. Kdo tak neučinil, musel opustit město i kanton; mohl si však vzít s sebou veškerý majetek.

Hněv anabaptistů poté vybuchl naplno. Sektáři a jejich přívrženci procházeli v hlučných průvodech po curyšských ulicích a halasně vykřikovali posměšná hesla proti radnici a zejména proti Zwinglimu. Vousatí prorokové kázali veřejně na slova Zjevení, přičemž nazývali reformátora střídavě „šelmou dvourohou“ a „drakem velikým a hadem starým“, to jest ďáblem a satanášem. Konšelé dali uvěznit některé členy sekty, namísto kata však za nimi poslali kněze. Čtyřicet novokřtěnců odpřísáhlo své bludy a smělo vyjít z brány žaláře jako svobodní lidé. Zbýlých čtrnáct mužů a sedm žen zůstalo ve vězení až do dubna 1526, kdy se jim vesměs podařilo uprchnout. V té době již platil pro usvěd-

čené novokřtěnce trest smrti utopením, doposud ale nebyl vykonán jediný ortel. Teprve po nových nepokojích, během nichž se znovu naplnily vězeňské kobky, se rozhodl Zwingli naplnit literu zákona. Počátkem roku 1527 skončil novokřtěnec Felix Manz svůj život v řece Limmatu, jež protéká Curychem. K popravě utopením se ve středověku odsuzovali nejčastěji provinilí kněží, v případě anabaptistů však měl takový trest ještě jinou symboliku. Cynikové tvrdili, že heretikům je třeba po jejich druhém křtu poskytnout i milost křtu třetího, a to definitivního.

Seedm rozsudků smrti nad novokřtěnci bylo vykonáno ve městě Curychu mezi lety 1527 a 1532. Tento prostý fakt rozhodně nenasvědčuje oprávněnosti představ o masovém teroru, jaký údajně rozpoutal Zwingli vůči jinověrcům. Pokud byli zatčeni anabaptisté cizinci, vypověděla je městská rada po krátkém věznění a výsleších (často útrpných) většinou za hranice kantonu. Takto nedobrovolně odešli z Curychu také někdejší katoličtí kněží Georg Blaurock a Balthasar Hubmaier a s nimi řada jiných. Odcházeli na jihozápad Německa, do Rakous a do Tyrol, ale také do Čech a zvláště na Moravu. Další sektáři pak zamířili po obou březích Rýna do Alsaska a do Nizozemí. Mnozí se vzápětí stali obětmi pronásledování ze strany knížat evangelických i katolických. Charismatický kazatel Blaurock skončil katovou rukou roku 1529 v Klausenu v Tyrolích; předtím však stihl obrátit na svou víru stovky lidí. Michaelu Sattlerovi, jednomu z nejschopnějších organizátorů mezi novokřtěnci, připravili protestantští soudci zvláště bolestnou smrt: vytržení jazyka, poté strhávání masa z těla rozžhavenými kleštěmi a nakonec upálení na hranici. Balthasar Hubmaier, jenž našel krátký exil na Moravě, zahynul v březnu 1528 ve Vídni z rozkazu krále Ferdinanda I. rovněž v ohni. Jeho žena byla vhozena do Dunaje s kamenem na krku. Sebekrutější ortely však nedokázaly zastavit šíření nové víry. Když roku 1528 upalovali v Praze dva kacíře na pomalém ohni, pravil prý jeden z nich, jakýsi Jiří flašněř (výrobce lahví) k okolostojícím, že „jest jim mnohem veseleji na této hranici, nežli na své vlastní svatbě bylo“. V logice apokalyptických vizionářů znamenal rostoucí počet mučedníků pouze potvrzení jejich názorů.

Vyobcování anabaptistů z lůna křesťanské společnosti formálně stvrdil mandát říšského sněmu ve Špýru z roku 1529, vydaný

v zájmu „pokoje a jednoty“. Novokřtěnci se tu vyhlašovali za usvědčené kacíře, propadlé hrdelnímu trestu i bez předchozího církevního dobrozdání. Právě z druhé poloviny dvacátých let 16. věku, kdy se novokřtěnectví stalo celoříšským problémem, máme zachované některé prameny, jež dovolují nahlédnout do života a učení sekty. Při jejich četbě je třeba mít stále na zřeteli, že anabaptisté netvořili ucelenou církev s pevnou organizační strukturou a všeobecně závazným učením. Poté co bylo rozptýleno do všech stran, stalo se celé novokřtěnecké hnutí pestrým shlukem místních obcí, vázaných zpravidla na osobu příslušného duchovního vůdce. Jenom zřídka, například na Moravě či v podmínkách münsterské komuny, se tyto skupiny a skupinky dokázaly spojit do větších a hierarchicky vybudovaných celků. Častější byl vývoj přesně opačný: vlivem pronásledování i důsledkem třenic mezi jednotlivými proroky se anabaptisté atomizovali a dále tříštili. Jednotlivé obce Kristových věrných se od počátku lišily především svým vztahem k „meči“, to jest nejen k fyzickému násilí, ale ke světským úřadům a společenskému systému vůbec. Tento vztah kolísal od mlčenlivé tolerance a úzkostlivého pacifismu až k otevřené roztržce s panujícími řádem a k ozbrojeným útokům na jeho „bezbožné“ instituce.

Od časů císaře Konstantina kladl křesťanský stát rovnítko mezi dobrého křesťana a dobrého poddaného státu. V podmínkách státního náboženství se víra a s ní spojené náboženské úkony stávaly současně aktem loajality k světské vládě. Společným znakem všech středověkých heretiků se proto stala jejich touha uniknout z moci státocírkve, či ještě lépe organizovat společnost podle ideálních evangelijních principů. Reformace 16. století vymanila křesťanskou církev z područí zbytnělé římské hierarchie a vzápětí ji postavila pod ochranu zemských vlád a městských obcí. Stav, v němž se duchovní pastýř stal de facto veřejným zaměstnancem a církevní správa prorůstala magistráty, vyhovoval hlasatelům radikálního biblismu stejně málo jako okázalý katolický triumfalismus se svou přebujelou, avšak vnitřně vyprázdňenou liturgií. Lidé jako Luther, Kalvín či Zwingli (ale i lidé jako Ignác z Loyoly, Filip z Neri či Karel Boromejský) uvedli sysifovským úsilím víru do souladu s potřebami společnosti. Novokřtěncům se však jednalo o pravý opak: společnost se měla stát ve všem všudy věrným obrazem bible.

Základem jejich učení – a zdrojem jejich utrpení – bylo odmítnutí všeho, co souviselo s veřejným životem a s funkcemi státu.

Křest dospělých při tajném shromáždění anabaptistů ve světnici měšťánského domu. Anonymní mědiryt, kolem 1660.

Věřili, že místo skutečného křesťana je již během pozemského života v ideální obci, tvořící předobraz království Božího a oddělené od institucí vezdejšího světa, které nejsou než lidskými výtvy bez opory v Písmu. Důrazná slova apoštolů jim zakazovala skládat přísahy: „Nepřísahajte ani skrze nebe, ani skrze zemi, ani kteroukoli jinou přísahou; ale buď řeč vaše: Jistě, jistě; nikoli, nikoli“ (Jakub 5. 12. podobně Matouš 5. 34). Doslovné dodržování podobných příkazů zabráňovalo novokřtěncům nejen vykonávat jakýkoliv veřejný úřad, nýbrž i domáhat se vlastního práva před soudem. Následování bible z nich v praxi činilo psance.

Vztah ke zbraním se u různých skupin anabaptistů lišil. Vesměs odmítali sloužit ve vojsku, někteří však připouštěli užití násilí v sebeobraně. O tom, co ještě je a co už není sebeobrana, rozhodovali jednotliví duchovní vůdci se záviděníhodnou pružností. Liturgie novokřtěnců v podstatě vycházela z reformační praxe. Nevěřili v proměnu chleba a vína při eucharistickém aktu – na rozdíl od Luthera, avšak ve shodě s Zwinglim i Kalvínem. Mši vysluhovali v národním jazyce, přičemž zavrhovali veškerá světla, vyzdobené oltáře i vnější odznaky kněžského důstojenství jako ornát či tonzuru. Svým důsledným obrazoborectvím prosluli sek-

táři záhy po celé říši. Velký význam naproti tomu přikládali liturgickému zpěvu. Z jejich středu povstalo dokonce několik významných skladatelů, mezi nimi Ludwig Hätzer, který dával v písních průchod svým pochybám o Nejsvětější Trojici. Antitrinitáři tvořili obzvláště pronásledované křídlo novokřtěnců. Jeho nejslavnějším představitelem byl veleučený, avšak morálně i názorově poněkud rozvolněný Miguel Servet či Servetus, objevitel malého krevního oběhu a oběť Kalvínovy inkvizice.

Představy o ideálním společenském řádu čerpali novokřtěnci, tak jako snad všechna heretická hnutí středověku, především z Kristova kázání na hoře a ze zmínek o prvotní apoštolské církvi. Neuznávali svébytný kněžský stav: všichni bratři a sestry mohli podle potřeby a podle momentálního stavu osvětlení Duchem kázat i udílet svátosti. Nutnost praktické organizace však nakonec přivedla i tyto zastánce obecného kněžství k přijetí episkopálního systému. Pokud šlo o majetek, snažili se novokřtěnci přinejmenším o vzájemnou solidaritu chudých a bohatých v rámci obce. Radikální anabaptisté ovšem hlásali čistý komunismus spojený se zákazem soukromého vlastnictví. Právě tyto názory přinášely anabaptistům nejvíce nepřátel. Oficiální protestantský výklad z roku 1530 říká:

Novokřtěnci se dělí na mnoho sekt, z nichž některé se dopouštějí větších a jiné pak menších omylů. Navzdory tomu však v souhrnu zavádějí takové zásady, jaké nemohou být tolerovány v církvi, na veřejnosti, ve státě a ani v běžném denním životě.

V tomtéž dokumentu se dočítáme, že novokřtěnci nepovažují za závazné takové manželské svazky, v nichž se muž a žena navzájem neshodnou ve věcech víry. Taková manželství prý mohou být beze všeho zrušena a každý z manželů si smí nalézt protějšek podle svého přesvědčení. Praxe však nebyla zdaleka tak liberální. V novokřtěneckých komunitách čas od času zaznívala domněnka, že společenství veškerého majetku se týká také žen. Samostatnou kapitolu tvoří proslulá polygynie u anabaptistů, o níž bude ještě řeč. Rozvrat rodinných svazků máme doložen i u nás v řadě zpráv o manželkách a dětech, jež novokřtěnci odvedli nešťastným manželům a otcům, nejčastěji do svých obcí na Moravě.

Morava hrála v dějinách „třetí cesty“ evropské reformace 16. století úlohu zcela mimořádnou. Stala se totiž na dlouhá desetiletí

azylem mnohých sektářů, pronásledovaných a popravovaných ve všech ostatních zemích Svaté říše římské, Čechy nevyjímaje. Když se zběhlý farář Balthasar Hubmaier objevil v létě 1526 v Mikulově, našel zde vstřícnou vrchnost, prostředí vhodné pro šíření své víry a tolerantní okolí. Právě z mikulovské tiskárny tehdy vzešly německé traktáty, jimiž se Hubmaier vášnivě bránil Zwingliho názorům na nepřipustnost nového křtu. Po nějaké době se ve městě objevil mileniární blouznivec Hans Hut a mezi oběma anabaptistickými autoritami došlo pochopitelně k roztržce. Taktický Hubmaier, jenž měl trpké zkušenosti z německé selské války, pochopil, že na rozdíl od svého oponenta nemůže v Mikulově otevřeně volat po svržení světské vrchnosti. Zdejší pán Linhart z Lichtenštejna totiž společně se svým bratrem Janem přijal druhý křest (což byla mezi aristokracií skutečná výjimka) a všestranně novou víru podporoval. Hut skončil ve vězení, avšak ani Hubmaiera nakonec jeho příznivci nedokázali ochránit před královským ordelem. Počínaje rokem 1527 vydával Ferdinand I. řadu tvrdých mandátů proti novokřtěncům a jeho postoj s jistým váháním převzal i moravský zemský sněm. Anabaptisté byli postupně vytlačeni z královských měst, ale na venkově nad nimi vrchnost dál držela ochrannou ruku.

Měla k tomu své důvody, neboť novokřtěnci byli dobrými poddanými. Vlivem svého biskupa Jakoba Huttera, jenž do roku 1535 pevnou rukou zorganizoval moravské obce, opustili zdejší sektáři mlčky fantazie o světové apokalypse a biblickém komunismu, které provázely jejich dětská léta. Ponechali si víru, ale bez někdejšího radikálního vyhrocení a univerzálních nároků. Dál se navzájem zdravili svým charakteristickým pozdravem: „Pozdrav tě Bůh v Pánu! – Děkuji ti v Pánu!“, dál žili ve společných domech a velkodomácnostech („kuchyních“), stranou od ostatních obyvatel, od nichž se odlišovali nejen vírou a zvyky, ale i oděvem a zpravidla též německým jazykem. Častá místní jména „Toufary“, „V toufarech“ dodnes na Moravě označují, kde ležely tyto komunity, z nichž největší byly v Mikulově, Ivančicích, Hustopečích a Slavkově. Místní vrchnost, Lichtenštejnové, Kounicové, Žerotínové či páni z Boskovic, velmi brzy poznala, že s novokřtěnci přicházejí na její panství nejen tišší a skromní poddaní, ale též vyhlášení ranhojiči, poctiví služebníci a zruční řemeslníci. Hrnčířské a košíkářské výrobky anabaptistů se staly zakrátko proslulými a vyvážely se i mimo Moravu (sváteční majolikové servisy si v dílnách heretiků objednávala i ultrakatolická česká

šlechta). V průběhu dvou generací se někdejší sociální buřiči změnili takřka ve vážené obyvatele. Když se roku 1567 projednával na moravském zemském sněmu tradiční (a tradičně obcházený) článek o vypovězení „toufarů“ za země, postavili se stavové za sektáře jako jeden muž. Král tudíž novokřtěnce nevyhnal, ale napařil jim pořádné daně; soudobá zpráva české komory tento postup odůvodňuje konstatováním, že anabaptisté „jsou zámožní a země dobře užívají“. Takovýchto tragikomických konců se tedy dočkali někdejší sociální radikálové a „disidenti“ evropské reformace.

